

بررسی وضعیت عدالت توزیعی در دسترسی به خدمات شهری (مطالعه موردی: شهر بومهن)

حسین الماسی مفیدی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

محمد رضا زند مقدم^۱

دانشیار گروه جغرافیا، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

پروانه زیویار

دانشیار گروه جغرافیا، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۱۱/۱۵ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۸/۰۱/۲۸

چکیده

یکی از اساسی ترین عناصر شهری جهت افزایش سطح رفاه اجتماعی مردم شهر، وجود خدمات شهری است. امروزه مشکلات ناشی از توزیع نامناسب خدمات شهری از قبیل تراکم، آلودگی زیست محیطی، جابه جایی جمعیت و... باعث شده است که توزیع خدمات شهری یکی از مهمترین مسائل پیش روی اغلب کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه باشد. در کشور ایران نیز مانند سایر کشورها، توزیع نامناسب خدمات شهری در شهرهای مختلف بسیار نگران کننده است. بیشترین دغدغه مسولان شهری تأمین خدمات شهری در شهر بوده و کمتر به توزیع مناسب آن توجه شده است. از طرف دیگر بحث نابرابری فضایی در شهرها و لزوم برقراری عدالت اجتماعی در برخورداری همه شهروندان از خدمات شهری عمومی یکی از مباحث جدی پیش روی برنامه ریزان و مدیران شهری است. تاکنون مطالعات اندکی در زمینه برقراری عدالت در برخورداری از خدمات و امکانات شهری انجام شده است. با توجه به رشد روزافزون جمعیت شهر بومهن نیاز ساکنین به خدمات شهری روزبه روز افزونتر می شود. در این میان خدمات آموزشی که به عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار رفاه اجتماعی در شهر است، یکی از نیازهای اساسی شهروندان است در تحقیق حاضر که به روش توصیفی تحلیلی با استفاده از اسناد کتابخانه‌ای و یافته‌های میدانی در غالب پرسش نامه و مصاحبه بدست آمده است که یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم افزار SPSS و شاخصهایی مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته و نتایج بدست آمده نشان دهنده هیچ کدام از خدمات عمومی و توزیع یکپارچه خدمات همبستگی قوی و در حد خوب را نداشته بلکه در حد متوسط و خیلی کم و مورد بحث خدمات مذهبی بد بوده است. میزان بی‌عدالتی توزیع خدمات شهری برحسب توزیع جمعیت در تمامی خدمات در دو رده متوسط و خیلی کم قرار دارند. میزان بی‌عدالتی در توزیع یکپارچه خدمات در سطح شهر بومهن نیز در حد نسبتاً متوسط ارزیابی شده است همچنین نتایج نشان می‌دهد که عدالانه بودن توزیع یکپارچه خدمات برحسب توزیع جمعیت تنها برای ۲۱ درصد از جمعیت شهر رعایت شده است. و درجه بی‌عدالتی فضایی در توزیع یکپارچه خدمات شهری بر حسب نیازمندی جمعیت، رده‌ی (۲۵-۷۵) یا رده متوسط است که نسبت به همه‌ی خدمات کمتر است. همچنین بی‌عدالتی در توزیع دبستان پسرانه، دبستان دخترانه، راهنمایی دخترانه راهنمایی پسرانه، دبیرستان دخترانه، ورزشی محله در حد متوسط و در بحث فرهنگی و مذهبی بسیار بد ارزیابی شده است.

واژگان کلیدی: عدالت فضایی، خدمات شهری، عدالت اجتماعی، شهر بومهن

مقدمه

از زمان شکل‌گیری تمدن، شهرها دارای چالش‌های فراوانی بوده‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به واقعیاتی چون نابرابری اجتماعی، قطبی شدن، فقر و نمود کالبدی این معضلات چون دسترسی نابرابر به سرمایه‌های شهری اشاره کرد. در تقابل با این معضلات و چالش‌ها بود که بحث عدالت در برنامه‌ریزی شهری وارد شد و جستجو برای عدالت یا تلاش برای مبارزه با بی‌عدالتی به یکی از اصلی‌ترین اهداف برنامه‌ریزی شهری بدل شد (Fainstein, 2014:2). رشد سریع شهرها بخصوص در کشورهای جهان، توجه بسیاری از پژوهشگران را به نبود تعادل و نابسامانی‌های ناشی از این رشد، به‌خصوص در زمینه مسائل مربوط به نبود تعادل عرضه و تقاضای سطح مسکونی و خدمات شهری که جزء مشهودترین مسائل شهری است، معطوف ساخته است. به‌عبارتی‌دیگر هم‌زمان با افزایش جمعیت شهرنشین، نیازهای آن به خدمات و امکانات شهری نیز افزایش پیدا می‌کند؛ از این‌رو بررسی نابرابری و وجوه آن در داخل شهرها در سال اخیر مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاستمداران قرار گرفته است (احد نژاد و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳). امروزه بحث عدالت فضایی در توزیع خدمات در کانون مطالعات شهری در تمامی رشته‌های مرتبط قرار دارد. به‌رغم توجه زیاد به موضوع عدالت فضایی در کشورهای توسعه‌یافته، مطالعات زیادی در این زمینه در کشور ما صورت نگرفته است زیرا که تحقق عدالت اجتماعی در توزیع خدمات در شهرها در نهایت به رضایت شهروندان از شیوه زندگی خود منجر شده و به ثبات سیاسی و اقتدار ملی کمک شایانی خواهد نمود (یغفوری و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۱۵). در چند دهه اخیر شهرهای ما رشد فزاینده‌ای داشته‌اند. با مهاجرت روستاییان به شهرها و وجود فرهنگ‌های متفاوت در محله‌ها، حساسیت‌ها نسبت به چگونگی توزیع خدمات در میان ساکنان بیش‌ازپیش شده و سنجش عدالت فضایی در توزیع خدمات موجود اهمیت اساسی پیدا کرده است. توزیع نامناسب و نابرابر خدمات در شهرها به علت جا ماندن توسعه شهر از رشد شهر، در حال حاضر یکی از چالش‌های مدیریت شهری در پاسخگویی به شهروندان است. انتظار شهروندان از مدیریت شهری، برابری در دستیابی به فرصت‌ها، توزیع مناسب عملکردها و خدمات و دسترسی مناسب به مراکز خدمات‌دهی و فعالیتی بدون تبعیض و تفاوت گذاری بین ساکنان است (داداش پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۶). قابل ذکر است، یکی از موارد مهمی که باید در مبحث عدالت توزیعی در شهرها مدنظر قرار گیرد، توزیع عادلانه خدمات و امکانات در بین شهروندان شهرهای کوچک و میان‌اندام می‌باشد زیرا که این شهرها به‌صورت طبیعی از خدمات و امکانات به‌مراتب کمتری نسبت به شهرهای بزرگ برخوردارند، در صورتی‌که این کمبود خدمات با توزیع ناعادلانه همراه باشد باعث مشکلات فراوان برای شهروندان این شهرها خواهد شد. شهر بومهن به‌عنوان یکی از شهرهای میان‌اندام در شرق استان تهران نیز از این قاعده مستثنی نخواهد بود. در همین راستا تحقیق حاضر به دنبال بررسی عدالت توزیعی در دسترسی به خدمات شهری به‌عنوان یکی از الزامات برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در شهر بومهن خواهد بود.

مبانی نظری

تعادل فضایی در توزیع مراکز خدماتی در شهری و دستیابی به آن، مقدمات توسعه پایدار شهری را فراهم آورده و نابسامانی در توزیع منطقه‌ای و محلی باعث دوری مناطق و محلات از عدالت اجتماعی می‌گردد. کارکرد اساسی

خدمات عمومی شهری و دسترسی متعادل شهروندان بدان نیز به عنوان یکی از مباحث بسیار مهم در مدیریت شهری و پیوند آن با مقوله عدالت اجتماعی است. این مهم با تضمین مساوی بودن فرصت‌ها و توزیع مکانی عملکردها به ویژه در ارتباط با جمعیت نقاط مورد مطالعه و دسترسی مناسب به مراکز خدمات‌دهی و فعالیتی که نمود عینی و کالبدی آن را می‌توان در کاربری و سرانه‌های مختلف شهری دید، نیز از مباحثی هست که همواره در نگاه خرد به مسئله عدالت اجتماعی و مطالعات شهری، مورد توجه است (امین نیری و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۶). از طرفی نیز، موضوع عدالت از دیرباز از مباحث دامنه‌دار و مورد توجه جوامع بشری و دانشمندان بوده است، به طوری که حتی ادیان الهی نیز به طور مضاعف این مفهوم را مورد توجه قرار داده‌اند. گرچه حساسیت به آن در جوامع و دوره‌های مختلف متفاوت بوده است، ولی می‌توان این حساسیت را به لحاظ تاریخی و مکانی به سطح وسیعی تعمیم داد. در واقع باید گفت عدالت حق هر شهروند می‌باشد. امروزه یکی از عوامل اصلی بحران‌های جوامع بشری، ریشه در نابرابری‌های اجتماعی و فقدان عدالت دارد و یکی از مهم‌ترین بخش‌های این نابرابری در نواحی شهری است. (مشکینی و ابراهیمی، ۱۳۹۷، ۶). با توجه اهمیت موضوع در ادامه مبانی نظری مرتبط به مقوله مورد بررسی آورده خواهد شد.

ضرورت‌های انجام پژوهش

تحقق عدالت اجتماعی در شهرها در نهایت به رضایت شهروندان از شیوه زندگی خود منجر شده و به ثبات سیاسی و اقتدار ملی کمک شایانی خواهد نمود. از جمله عواملی که باید در جهت عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری رعایت گردد، توزیع مناسب خدمات عمومی شهری و استفاده صحیح از فضا است که مفاهیم مرتبط با عدالت فضایی در برنامه‌ریزی و توزیع خدمات عمومی شهری، عبارتند از: دسترسی، نیازمندی ساکنین به خدمات، منفعت عمومی، در شهر بومهن عدالت فضایی در توزیع یکپارچه خدمات عمومی بر اساس قابلیت دسترسی در شهر بومهن در وضعیت مناسبی قرار ندارد و تا رسیدن به عدالت فضایی کامل، فاصله زیادی دارد. با توجه به اهمیت موضوع در ابعاد مختلف وجودی و نیز وجود چنین شرایط ناهمگون در میزان تحقق عدالت اجتماعی، موضوع برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری با رویکرد توزیع عادلانه منابع و خدمات به شهروندان شهر بومهن در این تحقق به عنوان ضرورتی اجتناب ناپذیر در تحقیق حاضر می‌باشد توزیع عادلانه امکانات شهری و ارائه عادلانه خدمات به شهروندان و بهرمندی یکایک شهروندان از موارد یاد شده مبتنی بر اصول عدالت اجتماعی از عوامل مهم در توسعه عدالت فضایی در شهر بومهن می‌باشد.

هدف اصلی این پژوهش، توزیع کاربری‌ها و نحوه تخصیص و تمرکز منابع و خدمات شهری با تأکید بر رویکرد عدالت اجتماعی در شهر بومهن می‌باشد. این تحقیق سعی دارد با ارزیابی شرایط موجود نحوه تخصیص خدمات، توجه برنامه ریزان شهری را به کاهش برخی از مشکلات موجود در شهر بومهن را جلب نماید. همچنین اهدافی دیگر هم مدنظر است که مهمترین آنها عبارتند از:

- ✓ شناخت و تقویت جایگاه فضایی شهر بومهن
- ✓ فراهم نمودن زمینه توسعه و پیشرفت فضایی شهر بومهن با نگرش به توزیع عادلانه شرایط، امکانات، فرصت‌ها، تهدیدها، موانع، تنگناها، چشم‌اندازها و گرایش‌های موجود.

- ✓ معطوف کردن توجه مدیریت شهری به ارزش‌ها و قابلیت‌های نهفته و آشکار شهر بومهن جهت مقابله با آسیب‌ها و تهدیدها و بهرمندی از فرصت‌ها با توجه به برنامه‌های مدیریت شهری در راستای عدالت فضایی
- ✓ ارائه راهکارهایی مبنی بر خواست و نیاز مردم در جهت بهبود وضعیت خدمات رسانی
- ✓ آشنایی مدیران شهری با نیازها خواستها شهروندان بومهن و رفع نیازمندی آنها با ارائه خدمات مبتنی بر عدالت فضایی

اهداف کاربردی

وزارت کشور، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور و شهرداری بومهن می‌توانند از دستاوردهای این تحقیق در جهت برنامه ریزی و هدف گذاری استراتژی‌های خود در راستای بهبود خدمات و عدالت فضایی در شهر بومهن و نیز میزان اثرگذاری آنها، استفاده نمایند.

. سؤالیهای تحقیق:

- (۱) آیا بین عدالت فضایی و توزیع عادلانه خدمات و امکانات رابطه معناداری وجود دارد؟
- (۲) میزان رضایت ساکنان شهر بومهن از مولفه‌های عدالت فضایی و توزیع عادلانه خدمات چگونه است؟
- (۳) آیا مدیریت شهری در شهر بومهن موفق به ایجاد عدالت فضایی در ارائه خدمات و امکانات در شهر بومهن شده است؟
- (۴) آیا میزان تحقق پذیری عدالت فضایی مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر بومهن در حد مطلوبی قرار دارد؟

عدالت

عدالت از "مفاهیم اصلی توسعه پایدار شهری همیشه از مهم‌ترین دغدغه‌ها، والاترین آرمان‌های انسانی و از مباحث مهم علوم اجتماعی و اقتصادی محسوب می‌شود که البته تعریف واحدی از آن وجود ندارد (قاسمی سیانی و حقی، ۱۳۹۵: ۲۴۸). شاید یکی از موانع عمده برای تعریف عدالت تعدد تفاسیر در خصوص معانی و مصادیق این مفهوم است. این واژه در انگلیسی تعریف دقیقی ندارد اما بهترین ترجمه برای این واژه Justice می‌باشد که در زبان فارسی عدالت مترادف آن است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۴: ۹). از نقطه نظر جغرافیایی عدالت اجتماعی شهر مترادف با توزیع فضایی عادلانه امکانات و خدمات بین مناطق مختلف شهری و دستیابی برابر شهروندان به آنها است زیرا عدم توزیع عادلانه آنها به بحران‌های اجتماعی و مشکلات پیچیده فضایی خواهد انجامید (یغفوری و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۱۵).

عدالت فضایی

همچنین دو دیدگاه در عدالت فضایی با عنوان عدالت افقی و عدالت عمودی وجود دارد. عدالت افقی (انصاف یا مساوات) در رابطه با فراهم کردن منابع برابر برای تک تک افراد یا گروه‌ها با توجه به برابری در توانایی است. این دیدگاه از برتری دادن به اشخاص یا گروه‌ها بر دیگری اجتناب می‌کند و خدمات به اندازه یکسان بدون در نظر گرفتن نیاز یا توانایی ارائه می‌شود. عدالت عمودی (عدالت اجتماعی یا عدالت محیطی) در رابطه با توزیع منابع با توجه به توانایی‌های مختلف افراد و نیازهای آنهاست. این دیدگاه به منظور از بین بردن نابرابری‌های اجتماعی به

گروه‌ها یا نیازهای آن‌ها برتری می‌دهد (Delbose and Currie, 2011: 1252). توزیع فضایی متعادل خدمات از مهم‌ترین نشانه‌های عدالت اجتماعی به شمار می‌رود (ملکی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳). عدالت فضایی از مباحثی است که در سال‌های اخیر در میان برنامه‌ریزی اهمیت ویژه‌ای یافته است. از آنجاکه در تسهیلات شهری ساختار دهنده شکل و ماهیت کالبدی، اجتماعی و فضایی شهر است، بی‌عدالتی در نحوه توزیع آن تأثیر جبران‌ناپذیری بر ساختار و ماهیت شهر گذاشته است (محبی، ۱۳۹۶: ۱۱۲). در واقع هدف از عدالت فضایی توزیع عادلانه نیازهای اساسی، امکانات، تسهیلات و خدمات شهری در میان محلات و مناطق مختلف شهر است، به طوری که هیچ محله یا منطقه‌ای نسبت به منطقه یا محله دیگر از نظر برخورداری برتری فضایی نداشته باشد و اصل دسترسی برابر رعایت شده باشد به علاوه ازلحاظ سرانه برخورداری با توجه به میزان جمعیت در هر منطقه از شهر اختلاف زیادی وجود نداشته باشد (امین نیری، ۱۳۹۶: ۵۸ به نقل از ۱۹۹۶: ۱۰۶ Harvey).

عدالت توزیعی

عدالت توزیعی بر تخصیص منصفانه منابع در میان افراد متنوع جامعه تأکید می‌کند، تخصیص عادلانه، منابع توزیع‌شده، فرایند توزیع و الگوی توزیع را دربرمی‌گیرد. اصول عدالت توزیعی همچون برابری، نیاز، شایستگی رفاه، به‌عنوان راه‌های درک توزیع عادلانه می‌باشد (پریزادی و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۲) در این بین عدالت توزیعی بر اساس مفاهیم بنیادی اصلی از عدالت ساختاریافته و به مفهوم توزیع و بخشایش یک عامل بر بستر محدوده هست. در حقیقت عدالت توزیعی بر تخصیص منصفانه منابع در میان افراد متنوع جامعه تأکید می‌کند؛ تخصیص عادلانه منابع توزیع‌شده، فرایند توزیع و الگوی توزیع را دربرمی‌گیرد. اصول عدالت توزیعی همچون برابری، نیاز، شایستگی رفاه، به‌عنوان راه‌های درک توزیع عادلانه می‌باشد (فرهودی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۳). بررسی‌ها نشان می‌دهد که بیشتر نظریه‌های معروف و جامع درباره عدالت توزیعی در دهه ۱۹۶۰ مطرح و فرمول‌های خاصی را برای چگونگی توزیع عادلانه و معیارهای سنجش توزیع، نسبت ورودی به خروجی ارائه داده‌اند. سرانجام در دهه ۱۹۷۰ این تفکر با مباحث اصولی چون عدالت، برابری (فراهم کردن نتایج برابر برای همه) و نیاز (فراهم کردن نتایج بیشتر برای کسانی که نیاز بیشتری دارند) پیوند خورده است (داداش پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۶).

خدمات عمومی

خدمات عمومی صرف‌نظر از بعد مکانی آن، باید از نظر محدودیت‌ها و منابع مالی یا توانایی فیزیکی افراد به‌آسانی در دسترس قرار بگیرد (Kaphle, 2006: 2). خدمات عمومی شهری ساختار دهنده شکل و ماهیت کالبدی، اجتماعی و فضایی شهر است؛ لذا بی‌عدالتی در نحوه توزیع آن، بر ساختار، ماهیت شهر و جدایی‌گزینی طبقاتی مناطق شهر تأثیر می‌گذارد و مدیریت شهری را با چالش‌های جدی روبه‌رو می‌کند (Gray, 2002: 27).

خدمات عمومی به‌طور کلی

به‌عنوان فعالیت‌های اقتصادی که منفعت عمومی و کلی دارند و در ابتکار عمل نهادهای عمومی هستند، تعریف می‌شود. بنیان نهادن و راه‌انداختن آن‌ها زیر نظر نهادهای عمومی است (پریزادی و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۲ به

نقل از سعیدنیا، ۱۳۸۳: ۲۳). رویکرد عدالت و انصاف در توزیع خدمات عمومی شهری یکی از مهم‌ترین اهداف برنامه ریزان شهری است (Dadashpoor et al, 2016: 160)

عدالت اجتماعی در توزیع خدمات شهری

مهم‌ترین معیار برای تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در شهر، چگونگی توزیع خدمات عمومی شهری است. توزیع خدمات در شهرها که نتیجه بارز جدایی‌گزینی اکولوژیک است بر توزیع فضایی جمعیت در مناطق و نواحی شهری تأثیرگذار بوده است (ضرابی، ۱۳۹۰: ۳۷). برای تحلیل عدالت اجتماعی باید بر مقایسه توزیع مکانی تسهیلات و خدمات عمومی با توزیع مکانی گروه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی تأکید بیشتری صورت پذیرد (Talen and Anselin, 1998: 598). توزیع نامتوازن امکانات و خدمات باعث شکل‌گیری محله‌های مرفه اجتماعی از یک طرف و محله‌های غیر برخوردار از طرف دیگر می‌شود که این محله‌ها همراه با درآمد پایین و عدم دستیابی به حداقل استانداردها، باعث تشدید فقر شده و علاوه بر ارائه شهرنشینی غیراستاندارد، باعث کاهش نیروی انسانی از یک طرف و شکل‌گیری فرهنگ کج روی از سوی دیگر می‌شود (ملک شاهی و وکیلی، ۱۳۹۶: ۱۵۰ به نقل از افروغ، ۱۳۷۷: ۶۵). از نظر اجتماعی، یک نظام اجتماعی پایدار باید به توزیع برابر و تساوی تسهیلات و خدمات اجتماعی شامل: بهداشت، آموزش و پرورش، برابری جنسی، پاسخ‌گویی سیاسی و مشارکت دست یابد. ادامه روند نابرابری و بی‌ثباتی اجتماعی و به دنبال آن تخریب محیطی ممکن است به مراحل غیرقابل‌بازگشت برسد. از دلایل عمده نابرابری در دسترسی به منابع طبیعی، تسهیلات و خدمات شهری و روستایی می‌توان به مواردی مانند عملکرد صاحبان صنایع، شهرداری‌ها، سازمان‌های دولتی و تجاری و همچنین سیاست‌گذاری و برنامه‌های دولتی و نحوه اجرای آن‌ها اشاره کرد. عدالت اجتماعی در شهر یعنی حفظ منافع گروه‌های مختلف اجتماعی به‌طور عام و گروه‌های هدف به‌طور خاص به‌وسیله توزیع بهینه منابع شهری، درآمدها و هزینه‌ها بنابراین باید هدف اصلی برنامه ریزان شهری، دستیابی به توزیع عادلانه منابع عمومی می‌باشد (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۹۸).

رویکردهای عدالت مبنا در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری

با توجه به اهمیتی که مبحث عدالت و عدالت توزیعی در سطح شهر و از نظر برنامه ریزان شهری دارد، در ادامه به مهم‌ترین رویکردهای عدالت مبنا در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری اشاره می‌گردد.

رویکرد عدالت اجتماعی در برنامه‌ریزی شهری

عدالت اجتماعی یک مفهوم هنجاری است و با این سؤال که چه کسی چه چیزی را در کجا به دست می‌آورد و یا به‌طور دقیق‌تر، باید به دست آورد سروکار دارد. همچنین عدالت اجتماعی به تخصیص عادلانه هزینه‌های اجتماعی و ظرفیت‌های محیطی توجه دارد. بدین لحاظ جغرافیدانان شهری، موضوع توزیع هزینه‌های اجتماعی یا سرمایه‌های اجتماعی را از چشم‌انداز عدالت اجتماعی تحقیق می‌کنند تا بدین‌وسیله توزیع اجتماعی - فضایی وضع موجود را با مفهوم هنجار اخلاقی محاسبه نمایند. در جغرافیای شهری نتایج فرایندهای باز ساخت اجتماعی - اقتصادی که منجر

به ایجاد مکان‌های خاص در داخل ساخت اجتماعی فضایی شهر است، بنابراین عدالت اجتماعی به لحاظ جغرافیایی و فضایی، توزیع منابع عمومی با سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اجتماعی و جغرافیایی می‌باشد (مرصوصی، ۱۳۸۳، ۴۲).

رویکرد عدالت توزیعی در برنامه‌ریزی شهری

از آنجایی که سیاست‌های تخصیص و توزیع منابع در شهرها، توسط برنامه‌ریزان شهری صورت می‌گیرد، بنابراین برنامه‌ریزان شهری، مجریان اصلی اجرای عدالت اجتماعی در شهرها هستند. اسمیت برنامه‌ریزی شهری را سازوکاری می‌داند که از طریق عدالت توزیعی با فضای شهری ارتباط پیدا می‌کند (Smith, 1994: 33). اریون یونگ در نظریه عدالت اجتماعی خود، به عامل توزیع برابر خدمات و منابع شهری در رسیدن به عدالت اجتماعی در شهرها اشاره کرده است. می‌توان گفت که حلقه اتصال اطلاعات مکانی شهری و عدالت اجتماعی، عدالت توزیعی است. این مهم را می‌توان با تأمل در نظریه‌های اندیشمندان مختلف شهری مشاهده کرد. دیدگاه فلوستی محرومیت اجتماعی در فضا (توزیع نامناسب فعالیت‌های اجتماعی در شهرها) منجر به جدا گزینی اجتماعی و ترس مزمن در شهروندان می‌شود

رویکرد عدالت محیطی در برنامه‌ریزی شهری

عدالت محیطی جنبشی اجتماعی است برای حمایت از کسانی که بار مخاطرات زیست‌محیطی را بر دوش دارند. این جنبش که از اوایل دهه ۱۹۸۰ آغاز شد، تلاش دارد تا مانع تبدیل اجتماعات اقلیت و کم‌درآمد به مزبله صنایع و اقشار بهره‌مند جامعه شود. کوشش دیگر جنبش این است که کارگران را از قرار گرفتن در معرض مواد سمی و پرتوهای زیان‌بار بازدارد. در ایالات متحده و سایر کشورهای شمال، جنبش عدالت زیست‌محیطی هم اجتماعات شهری و هم روستایی را که بار مخاطرات محیطی را تحمل می‌کنند، در برمی‌گیرد. عدالت زیست‌محیطی، به‌عنوان یک جنبش اجتماعی، عبارت است از مجموعه همبستگی‌های ضعیف بین گروه‌هایی که اندیشه مشترک دارند و برای هدف‌های مشابه فعالیت می‌کنند نظیر کیفیت محیط‌زیست شهری، کاهش صنایع مسمومیت‌زا و... تلاش دارند (سعیدی و دیگران، ۱۳۸۷: ۵۹۹-۶۰۱).

شکل ۱: مثلث سه وجهی توسعه فضایی پایدار (مأخذ: Greer, 2002)

همان‌طور که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، این مجموعه، سه جنبه اقتصادی، اجتماعی و محیطی توسعه پایدار با مرکزیت فضا به هم مرتبط می‌شوند (Greer, 2002). تراول معتقد است که عدالت فضایی، عدالت اجتماعی است و

عدالت محیطی عنصر جدانشدنی از عدالت اجتماعی است. در کل اعتقاد بر این است که با پذیرش شرایط اجتماعی، اقتصادی، محیطی جامعه و طرح آن‌ها در عدالت فضایی می‌توان ظرفیتی را برای اتحاد جنبش‌های عدالت‌خواهی تحت یک چتر مشترک ارائه کرده و در آینده به برنامه ریزان و سیاست‌گذاران در خلق جوامع عادلانه‌تر و پایدارتر، کمک کرد. اندیشه شهر عادل از ترکیب بحث‌های فلسفی فوق درباره عدالت، اندیشه تاریخی اتویا و شهر ایده آل، پدیدار شده است (داداش پور و رستمی ۱۳۹۰، ۴۵).

پیشینه تحقیق

تسو و همکاران ۱ در سال ۲۰۰۵، در پژوهشی در یکی از شهرهای تایوان، سعی در ارائه شاخصی یکپارچه از عدالت فضایی داشته‌اند. آن‌ها سه مشخصه، شعاع خدمات‌رسانی و شعاع تأثیرگذاری منفی تسهیلات، تأثیرگذاری متفاوت خدمات گوناگون بر ساکنین و کیفیت متفاوت تسهیلات هم نوع را برای توزیع خدمات در نظر گرفته‌اند. نتایج یافته‌های آن‌ها، بیانگر توزیع ناعادلانه خدمات عمومی شهری در این شهر بوده است. کیوشیک و چیانگ ۲ در سال ۲۰۰۷، در تحقیقی که در شهر سنول کره جنوبی انجام داده‌اند، بیان کردند که یک شهر ممکن است با وجود داشتن سرانه کافی در خدماتی مثل پارک، به دلیل توزیع نامناسب، در دسترس همه ساکنان نباشد؛ از این رو، توزیع پارک‌ها را در دیگر کاربری‌های شهر ارتباط با جمعیت دانسته و تراکم پیشنهادی مناطق را مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج یافته‌های آن‌ها نشان داد که بخشی از مناطق مسکونی در شهر سنول از دسترسی به پارک‌های شهری محروم‌اند. مارتینز ۳ در سال ۲۰۰۹ در مقاله خود تحت عنوان کاربرد GIS و شاخص‌های آن برای نمایش نا عدالتی‌های شهری در روزاریو آرژانتین به بررسی نابرابری‌های فضایی درون‌شهری پرداخته و این نابرابری‌ها را با دیگر نابرابری‌های مشابه مثل محرومیت‌های اجتماعی، درآمدی و جنسیتی مقایسه کرده است. این پژوهشگر از نرم‌افزار GIS برای تحلیل اطلاعات استفاده کرده و مناطق برخوردار و محروم را شناسایی نموده است. وی در ادامه برای پر کردن شکاف بین مناطق "بودجه‌ریزی" را بررسی کرده و بر این باور است که با تنظیم این فرایند می‌توان به برابری در شهر رسید. لیو ۴ و همکاران در سال ۲۰۰۹ با بررسی عدالت فضایی در توزیع و تخصیص تسهیلات عمومی بر اساس دیدگاه‌های توسعه پایدار و در شهر تایوان، با ارزیابی سیاست‌های پایداری و پروسه تخصیص کاربری‌ها برای دستیابی به عدالتی متعادل در فضای شهری، از قابلیت‌های نرم‌افزاری GIS و آنالیز مدل‌های فضایی استفاده کرده است که این منظور باهدف ارتقای سازمان‌دهی به ساختار پایگاه‌های اقتصادی - اجتماعی و رهنمود-هایی دست‌یافتنی برای حل معضلاتی باشد که می‌تواند از مشکلات نابرابری شهری بکاهد. در نهایت آن‌ها به این نتیجه رسیدند که در راستای تعادل فضایی در تخصیص کاربری‌های شهری بایستی همه جوانب شهری را مدنظر قرارداد. گافرن ۵ (۲۰۱۲) در پژوهشی به بررسی عدالت زیست‌محیطی در قالب تولید گازهای گلخانه‌ای ناشی از حمل‌ونقل جاده‌های، سروصدا، ذرات و گازها در مناطق شهری پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن بود محل سکونت مردم و الگوهای استفاده از زمان می‌تواند در تعیین میزان قرار گرفتن در معرض گاز ناشی از وسایل نقلیه

1. Tsou et al

2. Kyushik and Jeong

3. Martinez

4. Liao

5. Gaffron

مؤثر باشد. تالیا و دیگران (۲۰۱۴) در پژوهشی به بررسی دسترسی به خدمات عمومی شامل خدمات آموزشی و تفریحی کودکان پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که بخش‌هایی از منطقه مورد پژوهش (منطقه ۹ تهران)، دسترسی کافی برای خدمات آموزشی و تفریحی کودکان را ندارند. دای^۲ در سال ۲۰۱۶، برای انجام تحقیقی در خصوص بهره‌برداری خدمات و نیازمندی‌های عمومی شهروندان هیوزو از سه دسته شاخص خدمات آموزشی پایه، حمایت‌های اجتماعی و خدمات بهداشتی و درمانی برای مقایسه وضعیت برابری و عدالت فضایی در فاصله سال-های ۲۰۰۸ الی ۲۰۱۴ استفاده کرده است. نتایج بررسی وی نشان داد که در میان خدمات فوق خدمات بهداشتی و درمانی به صورت نامحسوس و آن‌هم کاملاً به صورت نابرابر رشد داشته است. ایشان در مقاله خود از مطالعه تطبیقی بررسی جمعیت و سرانه‌های کاربری‌هایی استفاده کرده است که در دسته‌بندی فوق جای گرفته‌اند.

پریزادی و دیگران (۱۳۹۵) در پژوهشی به تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی مطالعه موردی: شهر مریوان پرداخته‌اند، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که خدمات شهری به طور عادلانه در سطح محلات شهر مریوان توزیع نشده است؛ به طوری که محله ۱۱ در بهترین وضعیت و محله ۷ در پایین‌ترین وضعیت قرار دارند. همچنین بیانگر نوعی بی‌نظمی در پراکنش فضایی کاربری‌ها به ویژه در رابطه با جمعیت می‌باشد. امان پور و دیگران (۱۳۹۶) در تحقیقی به تحلیل فضایی پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در مناطق کلان‌شهر اهواز پرداخته‌اند و یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده آن است مناطق ۳ و ۴ در رتبه‌ی اول برخورداری، مناطق ۱ و ۲ نیمه برخوردار و مناطق ۷ و ۸ در رتبه‌ی آخر را در بین مناطق دیگر از لحاظ برخورداری از شاخص‌های خدمات شهری به خود اختصاص داده‌اند. نهایتاً، یافته‌ها گویای این واقعیت است که ارتباط ضعیفی بین پراکنش جمعیت و توزیع خدمات شهری وجود دارد. امین نیری و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان تحلیل فضایی خدمات هفتگانه شهری بر اساس رویکرد عدالت توزیعی نشان داده‌اند که نتایج به دست آمده نشان می‌دهد تمرکز خدمات شهری در منطقه ۸ از مدل مرکز - پیرامون تبعیت می‌کند به این معنی که هرچه از مرکز منطقه به سمت نواحی پیرامونی حرکت می‌کنیم از توزیع خدمات کاسته می‌شود. یعنی توزیع خدمات عمومی به جای اینکه در منطقه به صورت عادلانه یا تقریباً عادلانه توزیع شود به صورت ناعادلانه توزیع شده است. ملک شاهی و وکیلی (۱۳۹۶) در بررسی توزیع خدمات عمومی بر اساس عدالت اجتماعی (مورد شناسی: شهر سقز) به این نتیجه رسیده‌اند که توزیع خدمات بر اساس توزیع جمعیت صورت نگرفته و نتایج مدل ویکور نشان می‌دهد که محله یک بیشترین سطح برخورداری از امکانات و خدمات شهری را داراست؛ از این رو، به نظر می‌رسد مسئولان محلی شهر سقز باید با سیاست‌گذاری‌های اصولی و منطبق بر عدالت اجتماعی، شکاف بین محله‌ها را کاهش دهند. ستاوند و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان واکاوی فضایی مناطق شهری شیراز از منظر عدالت اجتماعی با تأکید بر خدمات عمومی به این نتیجه رسیده‌اند که توزیع خدمات عمومی در مناطق شهر شیراز با دیدگاه عدالت اجتماعی انطباق ندارد. بدین ترتیب اختصاص کاربری‌ها و خدمات شهری موردنیاز مناطق به ویژه در مناطق توسعه‌نیافته و یا کمتر

^۱. Taleai et al.

^۲. Dai

توسعه‌یافته کلان‌شهر شیراز جهت ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و رضایتمندی آن‌ها در جهت کاهش نابرابری‌های فضایی و اجتماعی ضروری می‌نماید.

داده‌ها و روش‌شناسی

اکتساب داده‌ها

ابعاد روش‌شناختی یکی از مؤلفه‌های پراهمیت در هر موضوع تحقیقی می‌باشد. پژوهش حاضر از نظر هدف به دلیل برخورد مستقیم با نمونه مورد مطالعه و تحلیل نحوه دسترسی به خدمات در شهر بومهن کاربردی است بنابراین این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش جزء تحقیقات توصیفی - تحلیلی می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیقی اسنادی - پیمایشی می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از آزمون موران، ضریب جینی و نیز نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. جامعه آماری نیز کل ساکنان شهر بومهن بوده است که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ به دست آمده است.

تحلیل خودهمبستگی فضایی محلی

خودهمبستگی به تحلیل این مسئله می‌پردازد که اگر یک سیستم منطقه‌ای را در نظر بگیریم، وجود یک متغیر در یک منطقه بر همان متغیر در مناطق هم‌جوار منطقه مورد نظر چه تأثیری دارد. اگر تأثیر مثبت باشد، یعنی حضور آن متغیر در یک منطقه سبب شود که در مناطق هم‌جوار آن نیز مقدار آن متغیر بیشتر شود، به خودهمبستگی فضایی مثبت تعبیر می‌شود؛ اما اگر برعکس، وجود آن متغیر تأثیر منفی بر وجود آن در مناطق هم‌جوار داشته باشد، یعنی سبب کاهش مقادیر آن در مناطق همسایه گردد به خودهمبستگی فضایی منفی تعبیر می‌شود و در صورتی که تأثیر خاصی نداشته باشد به عدم خودهمبستگی فضایی تفسیر می‌گردد. تحلیل خودهمبستگی فضایی هم‌زمان هم موقعیت مکانی واحدها و هم اطلاعات مربوط متغیر مربوط به آن واحد را با هم در نظر می‌گیرد. شاخص موران به‌طور گسترده‌ای برای سنجش خودهمبستگی فضایی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این شاخص، خودهمبستگی را با استفاده از ماتریس مجاورت مکانی واحدها و ماتریس مشابهت متغیر واحدها به دست می‌آورد. شاخص موران به‌صورت زیر تعریف می‌شود:

$$MORAN = \frac{n \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n W_{ij}(X_i - \bar{X})(X_j - \bar{X})}{(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n W_{ij})(X_i - \bar{X})^2}$$

در این رابطه N تعداد مناطق، X_i مقدار متغیر منطقه، X_j مقدار متغیر منطقه j ، \bar{X} متوسط متغیر و W_{ij} وزن بین مناطق i و j را مشخص می‌کند. در این تحقیق برای تحلیل خودهمبستگی فضایی و محاسبه ضریب موران از نرم‌افزار استفاده شده است که توسط انسلین طراحی شده است که خود مبتکر این روش بوده است. روش *lisa* اطلاعات مکانی را به‌صورت چهار نوع همبستگی فضایی بااهمیت نسبی بر روی نقشه نمایش می‌دهد. به این معنا که واحد با مقادیر بالاتر با واحدهای مجاور است که مقادیر آن‌ها نیز بالاتر از میانگین است. (۲) low-low، یعنی واحد با مقادیر پایین با واحدهایی مجاور است که مقدارشان پایین‌تر از میانگین است. (۳) low-high، یعنی واحدهای مقادیر پایین با واحدهایی با مقادیر بالاتر از میانگین مجاور است. (۴) high-low، یعنی مقادیر بالاتر از میانگین یا مقادیر پایین احاطه شده‌اند. دو حالت اول بازتاب‌دهنده‌ی همبستگی مثبت فضایی هستند و برعکس دو حالت دوم

نشان‌دهنده‌ی همبستگی منفی فضایی هستند. در ضمن در این تحقیق تمام ضرایب موران در نمودارها و نقشه‌ها در سطح معنی‌داری ۰۵/۰ می‌باشد. بررسی سطح دستیابی ساکنین به خدمات شهری بر اساس قابلیت دسترسی (زیاری)، (۳۳، ۱۳۸۸).

ضریب جینی

برای به دست آوردن میزان نابرابری و توزیع امکانات در بین مناطق مختلف، از ضریب جینی استفاده می‌شود. مقدار این شاخص هرچه به صفر نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده توزیع بهینه و متعادل امانات در بین مناطقی است مقادیر بزرگ‌تر نشان‌دهنده تمرکز امکانات در مناطق خاص و نابرابر بیشتر در توزیع آن است. ضریب جینی از رابطه زیر به دست می‌آید.

$$G = \left\{ 1 - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i + y_{i-1}) \right\}$$

در فرمول فوق:

G: برابر است با مقدار ضریب جینی، n برابر است با تعداد مناطق و برابر است با میانگین شاخص‌های مورد نظر.

قلمرو پژوهش

شهر بومهن در مختصات جغرافیایی ۳۳ درجه و ۳۶ دقیقه عرض شمالی و ۵۱ درجه و ۴۳ دقیقه طول شرقی در ۴۰ کیلومتری کلان‌شهر تهران واقع شده است. طبق آخرین سرشماری مرکز آمار ایران جمعیت بومهن در سال ۱۳۹۵ برابر ۷۹۰۳۴ نفر می‌باشد دهستان‌های شهر بومهن که در هم‌جواری قرار گرفته تحت تأثیر تحولات مادر شهر جمعیتی متفاوت داشته‌اند. از سال ۱۳۴۵ تا سال ۱۳۹۰ میانگین ۳۸۶۳ نفر افزایش مواجه بوده است در حقیقت میانگین نرخ رشد جمعیت در طی ۴۲ سال ۳/۵ بوده است که از دلایل بسیار مهم آن را می‌توان به وجود کارگاه‌های کوچک صنعتی در شهر و نواحی پیرامونی آن و مالکیت آسان‌تر زمین‌های قابل تصرف اشاره کرد (جدول ۱، نقشه ۱).

جدول ۱: مقایسه میانگین جمعیت شهر بومهن از سال ۱۳۹۰-۹۵

خانوار	جمعیت	مرد	زن
۱۵۷۲۹	۵۳۴۵۱	۲۷۴۷۰	۲۵۹۸۱
۲۴۳۸۵	۷۹۰۳۴	۴۰۷۸۸	۳۸۲۴۶

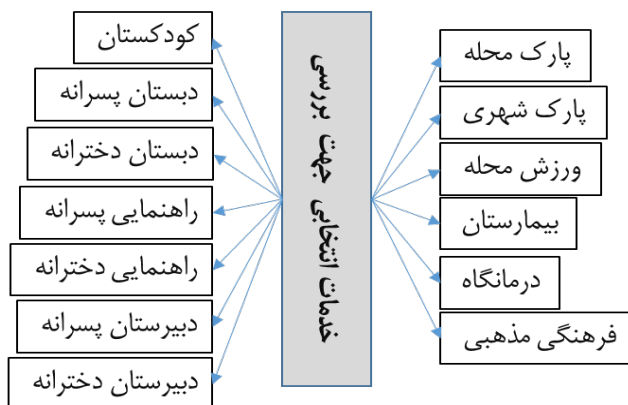
منبع: مرکز آمار کشور، ۱۳۹۵

نقشه ۱. موقعیت محله شهر بومهن (منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۷)

بحث/ مباحث و یافته‌ها

در راستای بررسی وضعیت توزیع عادلانه خدمات در سطح شهر بومهن، همان‌طور که در نمودار زیر مشخص است، در مجموع ۱۳ معیار شامل دسترسی به پارک محله، دسترسی به دبستان و... انتخاب شده است (شکل ۲).

شکل ۲: مجموعه معیارهای انتخابی برای بررسی موضوع

همان‌طور که در بخش‌های قبلی بیان گردید، برای محاسبه عدالت فضایی و تشخیص نابرابری‌های از ضریب جینی و برای تشخیص وجود الگو در توزیع بی‌عدالتی‌ها از ضریب موران استفاده شده است. در جدول زیر این ضرایب برای تمام خدمات به صورت یکپارچه ذکر شده است. با ترکیب کردن این دو ضریب می‌توان به قضاوت در مورد عدالت فضایی توزیع خدمات پرداخت. بر همین اساس برای این تحلیل از روش ضریب جینی استفاده شده است با ترکیب نمودن این دو ضریب می‌توان به قضاوت در مورد عدالت فضایی توزیع خدمات پرداخت. مقادیر ضریب جینی بین ۰ تا ۱ نی باشد ضریب موزن ۱ تا ۱- است از این رو هر چه ضریب جینی و موران به یک نزدیک‌تر باشند نابرابری‌ها بیشتر و دارای الگو توزیع مشخصی خواهند بود؛ که بی‌عدالتی بسیار بالا تلقی می‌شود و هرچه ضریب جینی و ضریب موران به صفر نزدیک باشند نابرابری‌ها کمتر و الگو توزیع تصادفی خواهد بود که بی‌عدالتی بسیار کم می‌باشد.

بی‌عدالتی‌ها به پنج رده تقسیم شده‌اند که عبارت‌اند از: بی‌عدالتی بسیار کم (A)، بی‌عدالتی فضایی کم (B) بی‌عدالتی فضایی متوسط (C)، بی‌عدالتی زیاد (D)، بی‌عدالتی بسیار زیاد (E)، (جدول ۲).

جدول ۲. رده‌بندی عدالت فضایی توزیع خدمات عمومی شهری برحسب توزیع جمعیت

خدمات	ضریب موران	ضریب جینی	نمره بی‌عدالتی
کودکستان	۰/۰۱۲	۰/۶۴۵	E
دبستان پسرانه	۰/۱۰۹	۰/۶۳۳	E
دبستان دخترانه	۰/۱۱۱	۰/۴۲۳	D
راهنمایی پسرانه	۰/۱۴۵	۰/۳۲۱	C
راهنمایی دخترانه	۰/۱۹۳	۰/۳۴۰	C
دبیرستان پسرانه	۰/۱۷۸	۰/۴۴۴	D
دبیرستان دخترانه	۰/۱۳۴	۰/۳۲۹	C
پارک محله	۰/۱۲۱	۰/۳۹۸	C
پارک شهری	۰/۱۶۵	۰/۳۵۶	C
ورزش محله	۰/۶۵	۰/۵۳۴	D
بیمارستان	۰/۳۲۱	۰/۴۲۱	D
درمانگاه	۰/۷۱	۰/۵۴۳	D
فرهنگی مذهبی	۰/۵۸	۰/۴۸۸	D
مجموع	۰/۷۸	۰/۳۸۷	C

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

میزان بی‌عدالتی توزیع خدمات شهری برحسب توزیع جمعیت در تمامی خدمات در دو رده متوسط و زیاد قرار دارند. میزان بی‌عدالتی در توزیع یکپارچه خدمات در سطح شهر نیز در حد متوسط ارزیابی شده است. میزان عدالت فضایی به صورت کمی برای هر محله محاسبه شد میزان بی‌عدالتی هرچه به یک نزدیک‌تر باشد توزیع عادلانه‌تر بوده و بافاصله از یک بی‌عدالتی فضایی نیز افزایش می‌یابد. اعداد بزرگ‌تر از یک نشان از کمتر بودن نسبت دستیابی بلوک نسبت به جمعیت است.

یکی از اساسی‌ترین عناصر شهری جهت افزایش سطح رفاه اجتماعی مردم شهر، وجود خدمات شهری است. امروزه مشکلات ناشی از توزیع نامناسب خدمات شهری از قبیل تراکم، آلودگی زیست‌محیطی، جابه‌جایی جمعیت و... باعث شده است که توزیع خدمات شهری یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی اغلب کشور ای توسعه‌یافته و در حال توسعه باشد. نیاز ساکنین به خدمات شهری روزبه‌روز افزون‌تر می‌شود. در این میان خدمات آموزشی که به‌عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار رفاه اجتماعی در شهر است، یکی از نیازهای اساسی شهروندان است.

در نهایت جهت تعیین وضعیت شاخص‌های خدمات شهری در سطح شهر بومهن از آزمون T-test استفاده شده است. در این آزمون چنانچه سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ باشد و نیز میانگین شاخص‌ها کمتر از ۳ باشد نشان‌دهنده وضعیت نامناسب شاخص‌ها می‌باشد. بررسی جدول ۳ نشان می‌دهد که میزان رضایت از شاخص‌های خدمات شهری دارای سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد و نیز میانگین آن‌ها کمتر از ۳ می‌باشد. با توجه به اینکه سطح معناداری شاخص‌ها و نیز مجموع آن‌ها (۰/۰۰۰) می‌باشد و از ۰/۰۱ نیز می‌باشد. بنابراین با ۹۹ درصد سطح اطمینان می‌توان گفت که رضایت از خدمات شهری در سطح شهر بومهن پایین می‌باشد که این مقوله تأییدکننده بی‌عدالتی و توزیع نامناسب خدمات برای شهروندان می‌باشد. در بین شاخص‌های مورد بررسی تنها وضعیت شاخص‌های دسترسی به کودکستان و مراکز فرهنگی مذهبی از نظر شهروندان تا حدودی وضعیت مناسبی دارند و کمترین میزان رضایت نیز مربوط به شاخص دسترسی به پارک‌های شهری می‌باشد. در مجموع بررسی سطح رضایت شهروندان از خدمات شهروندان تأییدکننده عدم توزیع مناسب خدمات شهری در سطح شهر بومهن می‌باشد.

جدول ۵. نتایج آزمون T تک نمونه در بررسی رضایت از دسترسی به خدمات مورد بررسی

محل	میانگین	انحراف معیار	تاریخ	sig	T	میانگین	انحراف معیار	تاریخ	میانگین	انحراف معیار	تاریخ
کودکستان	۲,۴۶	۲,۲۵	۲,۱۲۵	۰,۰۰	۲۶,۳۵۱	۰,۶۷	۰,۳۶	۳۸۳	۳,۱۰	۳۸۴	
دبستان پسرانه	-۲,۲۶	-۲,۳۶	۲,۷۸۵	۰,۰۰۰	۴۱,۳۴	۰,۶۶۳	۱,۶۴	۳۸۳	۲,۷۸	۳۸۴	
دبستان دخترانه	-۲,۳۸	۲,۹۶	۲,۲۵۸	۰,۰۰۰	۱۳,۷۵۹	۰,۰۵۶	۱,۶۷	۳۸۳	۲,۹۱	۳۸۴	
راهنمایی پسرانه	-۲,۲۲	-۲,۳۷	۲,۱۸۱	۰,۰۰	۶۳,۳۶۴	۰,۶۴۵	۰,۳۴۹	۳۸۳	۲,۵۳	۳۸۴	
راهنمایی دخترانه	-۲,۲۸	-۲,۸۵	۲,۱۷۸	۰,۰۰۰	۴۱,۲۹۲	۰,۰۵۳	۱,۲۶۵	۳۸۳	۲,۶۵	۳۸۴	
دبیرستان پسرانه	-۲,۳۸	۲,۱۷	۲,۲۷۸	۰,۰۰۰	۱۳,۴۳۶	۰,۰۵۳	۱,۰۳۸	۳۸۳	۲,۵۶	۳۸۴	
دبیرستان دخترانه	-۲,۴۲	-۲,۰۸	۲,۱۵۳	۰,۰۰۰	۹۶,۳۲۵	۰,۰۳۶	۰,۴۵۶	۳۸۳	۲,۷۸	۳۸۴	
پارک محله	-۲,۰۲	-۲,۷۸	۲,۱۵۳	۰,۰۰۰	۷۶,۶۳	۰,۰۳۶	۰,۸۴۶	۳۸۳	۲,۸۶	۳۸۴	
پارک شهری	-۲,۲۳	-۱,۹۹	۲,۱۴۹	۰,۰۰۰	۵۴,۳۶۵	۰,۰۳۹	۰,۸۵۶	۳۸۳	۲,۰۵	۳۸۴	
ورزش محله	-۲,۳۲	-۲,۳۵	۲,۰۸۱	۰,۰۰۰	۷۵۹,۳۵۱	۰,۰۱۸	۰,۷۶۹	۳۸۳	۲,۶۸	۳۸۴	
بیمارستان	۲,۲۸	-۲,۰۷	۲,۱۰۸	۰,۰۰۰	۱۲,۲۹۲	۰,۰۵۳	۱,۳۶	۳۸۳	۲,۳۵	۳۸۴	
درمانگاه	۲,۶۸	-۲,۳۷	۲,۱۳۸	۰,۰۰۰	۹۶,۶۵۷	۰,۰۵۳	۱,۰۳۸	۳۸۳	۲,۷۵	۳۸۴	
فرهنگی مذهبی	-۲,۸۲	۲,۱۵	۲,۳۶	۰,۰۰۰	۱۰۱,۳۵۱	۰,۰۳۹	۰,۷۰۳	۳۸۳	۳,۰۲	۳۸۴	

بحث و نتیجه‌گیری

طی نیم‌قرن اخیر در کشور ما به‌شدت از جمعیت روستایی کشور کاسته شده و در عوض بر جمعیت شهری کشور افزوده شده است. بدون شک از مهم‌ترین عوامل این روند مهاجرت‌های روستا شهری بوده است که به دلیل کمبود خدمات و امکانات در مناطق روستایی، موجبات مهاجرت را به مناطق شهری فراهم نموده است. در این بین خدمات و امکانات شهری نتوانسته است هم‌زمان با رشد جمعیت رشد کند و باعث کمبود امکانات و خدمات در بسیاری از مناطق شهرهای بزرگ و بخصوص شهرهای کوچک اطراف کلان‌شهرها شده است. در مجموع امکانات و خدمات با توجه به تمرکزگرایی‌های حاکم بر کشور بیشتر در چند کلان‌شهر اصلی فراهم می‌باشد و شاید در این شهرها بتواند استانداردهای لازم را داشته باشد ولی در شهرهای کوچک و متوسط این مقوله به‌ندرت اتفاق می‌افتد که سرانه خدمات شهری به‌صورت کافی برای شهروندان تأمین شوند. بخصوص این مهم زمانی که همین امکان محدود به‌صورت نامتوازن در شهرها توزیع شوند باعث نارضایتی و کاهش کیفیت زندگی شهروندان خواهد شد. در همین راستا هدف از این تحقیق نیز بررسی توزیع عادلانه خدمات شهری در شهر بومهن و نیز رضایت شهروندان بوده است.

در راستای دستیابی به اهداف تحقیق حاضر ۱۳ نوع خدمات عمومی این شهر از جمله خدمات آموزشی، فرهنگی مذهبی، ورزشی، درمانی و بهداشتی برای این کار در نظر گرفته شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت نتیجه مطالعات نشان می‌دهد، عدالت فضایی در توزیع یکپارچه خدمات عمومی بر اساس قابلیت دسترسی در شهر بومهن در وضعیت نامناسب قرار دارد و تا رسیدن به عدالت فضایی کامل، فاصله زیادی دارد.

نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق داداش پور و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان بررسی و تحلیل توزیع عادلانه خدمات شهری و الگوی پراکنش فضایی آن‌ها در شهر همدان که در آن توزیع خدمات شهری را ناعادلانه می‌دانند همسو می‌باشد. از طرفی نتایج تحقیق حاضر با تحقیق پریزادی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی. مطالعه موردی: شهر مریوان، که در آن توزیع خدمات شهری در سطح محلات را مناسب نمی‌داند، همسو می‌باشد. همچنین نتایج این تحقیق با تحقیق امین نیری و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان تحلیل فضایی خدمات هفتگانه شهری بر اساس رویکرد عدالت توزیعی که در آن مدعی بودند که نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد تمرکز خدمات شهری در منطقه ۸ از مدل مرکز-پیرامون تبعیت می‌کند به این معنی که هرچه از مرکز منطقه به سمت نواحی پیرامونی حرکت می‌کنیم از توزیع خدمات کاسته می‌شود. یعنی توزیع خدمات عمومی به‌جای اینکه در منطقه به‌صورت عادلانه یا تقریباً عادلانه توزیع شود به‌صورت ناعادلانه توزیع شده است. همسو می‌باشد. نتایج تحقیق واکاوی فضایی مناطق شهری شیراز از منظر عدالت اجتماعی با تأکید بر خدمات عمومی که توسط ستاوند و همکاران در سال ۱۳۹۷ انجام شده است و در آن دریافته‌اند که توزیع خدمات عمومی در مناطق شهر شیراز با دیدگاه عدالت اجتماعی انطباق ندارد. نیز همسو می‌باشد.

منابع

احد نژاد، محسن؛ موسوی، میر نجف؛ محمدی، سمیه؛ ویسیان، محمد؛ (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل عدالت اجتماعی در برخورداری از

- خدمات شهری (مورد مطالعه: دسترسی به خدمات آموزشی مقطع راهنمایی شهر میاندوآب)، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال سوم، شماره ۱، شماره پیاپی ۴، صص ۳۳-۵۱.
- افروغ، عماد؛ (۱۳۷۷). **فضا و نابرابری اجتماعی**، تهران، دانشگاه تربیت مدرس
- امان پور، سعید؛ ملکی، سعید؛ پریان، نبی‌الله؛ (۱۳۹۶). **تحلیل فضایی پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در مناطق کلان‌شهر اهواز**، جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، شماره ۲۲، صص ۹۹-۱۱۶.
- امین نیری، بهناز؛ بدافلو، ساسان؛ رفیعیان، مجتبی؛ (۱۳۹۶). **تحلیل فضایی خدمات هفت‌گانه شهری بر اساس رویکرد عدالت توزیعی**، فصلنامه دانش شهرسازی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۵۵-۶۹.
- پریزادی، طاهر؛ حسینی، فرشته؛ بهبودی مقدم، حسین؛ (۱۳۹۶). **تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی**، مطالعه موردی: شهر میوان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۹۲-۱۰۵.
- تقوایی، علی‌اکبر؛ بمانیان، محمدرضا؛ پورجعفر، محمدرضا؛ بهرام‌پور، مهدی؛ (۱۳۹۴). **میزان سنجی عدالت فضایی در چارچوب نظریه شهر عدالت محور؛ مورد پژوهی: مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران**، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۸، صص ۳۹۱-۴۲۳.
- داداشپور، هاشم و رستمی و فرامرزی؛ (۱۳۹۰)، **بررسی و تحلیل نحوه توزیع خدمات عمومی شهری از دیدگاه فضایی (مطالعه موردی: شهر یاسوج)**، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۹(۱۶): ۱۷۱-۱۹۸.
- داداشپور، هاشم؛ رستمی، فرامرزی؛ علیزاده، بهرام؛ (۱۳۹۳). **بررسی و تحلیل توزیع عادلانه خدمات شهری و الگوی پراکنش فضایی آن‌ها در شهر همدان**، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۱۲، صص ۵-۱۸.
- زیاری، کرامت‌الله؛ (۱۳۸۸). **برنامه‌ریزی شهرهای جدید**. تهران: انتشارات سمت، چاپ دهم.
- ستاوند، هادی؛ حاجی‌زاده، فاضل؛ یغفوری، حسین؛ (۱۳۹۷). **واکاوی فضایی مناطق شهری شیراز از منظر عدالت اجتماعی با تأکید بر خدمات عمومی**، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال نوزدهم، شماره ۵۲، صص ۱۷۱-۱۹۲.
- سعیدنیا، احمد؛ (۱۳۸۳). **کتاب سبز راهنمای شهرداری‌ها**، جلد اول، چاپ چهارم، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور
- سعیدی، عباس و احمدی، رضا و محمدی، علی؛ (۱۳۸۷)، **دانشنامه مدیریت شهری و روستایی**. تهران: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، موسسه فرهنگی، اطلاع‌رسانی و مطبوعاتی.
- فرهودی، رحمت‌الله؛ سید موسی پور موسوی؛ سیدعلی حسینی؛ سیدمحمد حسینی؛ (۱۳۹۲)، **تحلیلی بر گسترش افقی شهر مشهد در چند دهه اخیر (۱۳۳۵ - ۱۳۸۵) و تأثیر آن بر منابع خاک**، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی، دوره ۱۸(۵۰): ۲۵۹-۲۸۰.
- قاسمی سیانی، محمد؛ حقی، مهدی؛ (۱۳۹۵). **تبیین گستره فقر شهری و شناسایی سکونتگاه‌های غیررسمی از منظر عدالت فضایی مطالعه موردی: نسیم شهر تهران**، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، پیاپی ۲۴، صص ۲۴۵-۲۵۶.
- محبی، مهرداد؛ (۱۳۹۶). **تحلیلی بر قضاوت دهی شهروندان در مورد عدالت فضایی و توزیع عادلانه کارکردهای شهری (نمونه موردی: بافت فرسوده کرمانشاه)**، مطالعات محیطی هفت حصار، شماره ۲۲، سال ۶، صص ۱۱۱-۱۲۴.
- مرصوصی، نفیسه؛ (۱۳۸۳). **تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در شهر تهران**، ماهنامه پژوهشی آموزشی شهرداری‌ها، سازمان شهرداری‌ها: ۶ (۶۵).
- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۴). **بررسی مفهوم عدالت اجتماعی**، دفتر مطالعات بنیادین حکومتی.
- مشکینی، ابوالفضل؛ ابراهیمی، محمد؛ (۱۳۹۷) **بررسی وضعیت دسترسی به مراکز خدمات‌رسانی درمانی با رویکرد عدالت فضایی (مطالعه موردی: منطقه ۷ تهران)**، راهبردهای مدیریت در نظام سلامت، سال سوم، شماره ۱، صص ۵-۱۶.
- ملک شاهی، غلامرضا؛ وکیلی، صاحب؛ (۱۳۹۶). **بررسی توزیع خدمات عمومی بر اساس عدالت اجتماعی (شهر سقز)**، نشریه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال ۷، شماره ۲۵، صص ۱۴۷-۱۷۰.

- ملکی، سعید؛ احمد، رضا؛ ترابی، ذبیح اله؛ (۱۳۹۴). بررسی عدالت فضایی در توزیع امکانات و خدمات بهداشتی - درمانی در شهرستان‌های استان خوزستان، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، علمی - پژوهشی، سال دوازدهم، شماره ۶، صص ۱-۲۳.
- یغفوری، حسین؛ قاسمی، سجاد و قاسمی، نرگس؛ (۱۳۹۶). بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات، با تأکید بر مدیریت شهری: مطالعه موردی محلات منطقه ۱۹ تهران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال سی و دوم، شماره سوم، پیاپی ۱۲۶، صص ۱۱۴-۱۲۹.
- Dadashpoor, H., Rostami, F., Alizadeh, B., (2016). **is inequality in the distribution of urban facilities inequitable?** Exploring a method for indentifying spatial inequity in an Iranian city, *Cities*, 52, 159-172
- Feinstein, S., (2014), **The just city**, *International Journal of Urban Sciences*, 18, pp.1-18
- Gaffron, Ph., (2012). **urban transport, environmental justice and human daily activity patterns**, *Transport Policy*, 20, 114-127.
- Gray, R., (2002), **Social Accounting project and Accounting Organization and Society privileging Engagement**, *Imaging new Accounting and pragmatism over critique*, *Accounting, Organization and Society*, 27(7), 687-708.
- Greer, John Robert., (2002). **Equity in the spatial distribution of municipal services: how to operationalize the concepts and institutionalize a program**, The University of Texas at Dallas.
- Harvey, D., (1996), **on planning the Ideology of planning**, *Planning Theory in the 1980s*, 213.
- Jiali Dai., (2016). **An Experimental Research on the Equalization of Basic Public Services in Huizhou City**. *Open Journal of Social Sciences*, <http://dx.doi.org/10.4236/jss.2016.44024> 2016, 4, 1-173.
- Kaphle, I., (2006), **Evaluating people,s accessibility to public parks using Geographic Information systems: A case study in Ames, Iowa**, Iowa State University, USA.
- Kyushik, Oh, Jeong, Seunghyun., (2007). **Assessing the spatial distribution of urban parks using GIS**. *Landscape and Urban Planning*, Vol82. No. 1, pp.32-25.
- Liao, Chin-Hsien, Chang Hsueh-Sheng, Ko-Wan Tsou., (2009) **Explore the spatial equity of urban public facility allocation based on sustainable development**, Real Corp, (<http://www.corp.at/>).
- Martinez, J., (2009) **"The use of GIS and Indicators to Monitor Intra-Urban Inequalities: A Case Study in Rosario"**, Argentina, Habitat International, Vol. 33, No. 1, Pp. 387- 396.
- Smith, D. M. (1994), **Geography and social justice**. Oxford: Blackwell.
- Taleai, M., Sliuzas, R., Flacke, j. (2014), **An intergrated framework to evaluate the equity of urban public facilities using spatial multi-criteria analysis**, *Cities*, 40, 56- 69.
- Talen, E and Anselin, M., (1998). **Accessing Spatial Equity: An Evaluation of Measures of Accessibility to Public Playground**. *Environment and Planing A*, Vol. 30, No. 1, pp 595-613.
- Tsou, Ko- Wan, Yu-Ting Hung, and Yao- Lin Chang., (2005), **an accessibility based integrated measure of relative spatial equity in urban public facilities**, *Cities*, Vol.22 No. 6, pp424-435.